

ТИПОВІ ПОМИЛКИ ТА ПОРУШЕННЯ СЛІДЧИХ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ ПРИ СКЛАДАННІ, НАПРАВЛЕННІ АБО ВИКОНАННІ ЗАПИТІВ ПРО МІЖНАРОДНУ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ

ЛЄШУКОВА Ірина Володимирівна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 343.1 (477)

В статті на основі аналізу матеріалів уголовного производства выявлены типичные ошибки, нарушения требований законодательства, допускаемые следователями органов внутренних дел Украины при подготовке, оформлении запросов о международной правовой помощи. Обозначены основные причины ухудшения состояния, обеспечивающие исполнения запросов об оказании международной правовой помощи компетентных органов иностранных государств.

Ключові слова: *слідчий, органи внутрішніх справ, міжнародна правова допомога, кримінальне провадження, запити.*

Міжнародне співробітництво держав у сфері кримінального судочинства здійснюється у різноманітних формах, однією з яких є надання міжнародної правової допомоги. Остання є здійснюваною, на підставі національного законодавства, міжнародного договору та принципу взаємності, діяльністю компетентних органів і посадових осіб щодо надання інформації, матеріалів досудового розслідування або провадження процесуальних дій у порядку надання міжнародної правової допомоги.

Різним аспектам міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю присвятили свої роботи Ю.П. Аленін, О.М. Бандурка, П.Д. Біленчук, О.І. Виноградова, С.В. Виноградов, В.М. Волженкіна, О.Г. Волеводз, В.М. Гаврилець, Т.С. Гавриш, В.М. Гребенюк, Ю.М. Грошевий, С.О. Кравчук, В.С. Кузьмічов, Л.О. Лазутін, А.Г. Маланюк, В.В.

Мілінчук, П.Г. Назаренко, В.П. Панов, М.І. Пашковський, М.І. Смирнов, В.М. Тертишник, Ю.М. Черноус та ін. Однак, дослідженню проблемних питань, пов'язаних із визначенням типових помилок і порушень слідчих органів внутрішніх справ (далі – ОВС) України при складанні, направленні або виконанні запитів (доручень, клопотань) про міжнародну правову допомогу, досі не приділено належної уваги. Більшість авторів розглядає ці питання або з позицій міжнародного права, або в аспектах боротьби з так званою транснаціональною злочинністю. Викладене зумовлює необхідність поставити за мету статті виявлення групи типових помилок і порушень, що допускаються слідчими ОВС України при складанні та виконанні запитів про міжнародну правову допомогу, отриманих від компетентних органів іноземних держав.

Направлення у компетентні органи іноземних держав запитів про міжнародну правову допомогу є єдиною можливістю здійснення необхідних слідчих (розшукових), процесуальних дій, отримання значимої доказової інформації. Якість супутніх процесуальних документів впливає і на можливість виконання запитів, і на те, як вони будуть виконані, яка буде відповідь, а також на всебічність і повноту досудового розслідування, законність та справедливність підсумкового судового рішення.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень, за якими слідчими ОВС України були направлені запити про міжнародну

правову допомогу, свідчить про наявність значної кількості помилок, типових порушень вимог кримінального процесуального та іншого законодавства (у тому числі підзаконних нормативно-правових актів) як при оформленні запитів, так і при виконанні їх, отриманих від компетентних органів іноземних держав.

Так, за 6 місяців 2013 року до Головного слідчого управління (далі – ГСУ) МВС України зі слідчих підрозділів МВС України надійшло 48 запитів (доручень, клопотань) про надання міжнародної правової допомоги до компетентних органів іноземних держав. За результатами вивчення вказаних клопотань по 42 (87,5 %) з них прийнято рішення в порядку ч. 2 ст. 551 КПК України про направлення до компетентних органів іноземних держав, по 6 (12,5%) прийнято рішення про повернення їх до ініціюючого підрозділу для усунення недоліків (3 доручення до Донецької області та по 1 дорученню до Вінницької, Запорізької областей та АР Крим). У 2012 році таких доручень було повернуто 5 або 8,6%. Крім того, ГСУ МВС України компетентним органам інших країн відмовило у виконанні 21 доручення про надання міжнародної правової допомоги, що на 8 або 61,5% більше аналогічного показника минулого року. Найбільше у виконанні таких доручень відмовлено компетентним органам Російської Федерації – 17, Республіки Білорусь – 2 та по 1 Князівства Андорри та Придністровської Молдавської Республіки [1].

Проаналізувавши і узагальнивши ці дані, ми виявили групу типових помилок і порушень, що допускаються слідчими ОВС України як при складанні доручень, так і при виконанні їх, отриманих від компетентних органів іноземних держав.

Типові помилки та порушення:

1. Невідповідність змісту і форми запиту (доручення) про міжнародну правову допомогу встановленим договорами вимогам. Багато міжнародних доручень повертається без виконання через порушення вимог ст. 7 Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22.01.1993 р. (далі – Мінської конвенції), відповідно до якої

доручення про надання правової допомоги має бути оформлено належним чином: зазначені необхідні реквізити, скріплене гербовою печаткою запитуючої установи [2]. Під час складання запитів (доручень) слідчими ОВС України допускалися граматичні помилки, які суттєво впливали на їх зміст; виписки з кримінального процесуального та кримінального кодексів України долучалися без урахування змін до законодавства; доручення не завірялися гербовими печатками, не погоджувалися прокурорами, які здійснюють нагляд за розслідуванням кримінального провадження. Крім того, в запитах (дорученнях) не зазначалися причини звернення до компетентних органів іноземних держав, а також зв'язок між запитуваними діями та розслідуваним злочином.

2. Найчастіше у тексті запитів про міжнародну правову допомогу відсутня вказівка процесуального статусу та повних паспортних даних особи, слідчі (розшукові) дії з якої необхідно провести. Наприклад, однією з підстав відмови в направленні міжнародних доручень стало запитування характеризуючої інформації стосовно осіб, які не притягуються до кримінальної відповідальності в даному провадженні. Зокрема це є порушенням кримінального процесуального законодавства та Закону України «Про захист персональних даних» [3].

3. Направлення доручень про надання міжнародної правової допомоги з порушенням порядку передачі, встановленого міжнародними договорами (угодами). Наведемо приклад, до Головного слідчого управління надійшло доручення відділу дізнання УМВС Росії по м. Ульяновську про надання міжнародної правової допомоги у кримінальній справі № 133200545, порушеній за ознаками злочину, передбаченого ч. 1-ст. 159 КК Російської Федерації (Шахрайство). Оскільки, дане доручення направлено Російською Стороною, минаючи центральний орган, уповноважений на здійснення безпосередніх зносин у рамках міжнародного співробітництва – Слідчий департамент МВС Російської Федерації, у його виконанні було відмовлено [1].

Слід зазначити, що деякі міжнародні доручення надходили, минаючи центральні

органи, не тільки Запитуючої Сторони, а й України. На адресу слідчого управління УМВС України в Тернопільській області надійшло доручення про надання правової допомоги у кримінальній справі №23021407, яка перебувала в провадженні відділу поліції № 3 міжмуніципального управління МВС Росії «Красноярське». Виконати дане доручення не надалося можливим у зв'язку з тим, що в порушення вимог ст. 5 Мінської конвенції воно надійшло, минаючи як центральний орган Російської Сторони, так і Головне слідче управління МВС України, яке є уповноваженим органом на здійснення безпосередніх зносин у рамках міжнародного співробітництва. За результатами розгляду даного доручення в ГСУ МВС України його повернуто до компетентних органів Російської Федерації без виконання [1].

4. Відступ від вимог щодо виклику свідків та інших осіб на територію України для участі у проведенні слідчих (розшукових) дій. Згідно зі ст. 9 Мінської конвенції і відповідними статтями міжнародних договорів про правову допомогу у кримінальних справах свідки та інші особи можуть з'явитися в установу юстиції запитуючої Договірної Сторони, але повинні бути дотримані певні умови [2].

5. Помилки при посиланні на конкретний міжнародно-правовий документ як підстава виконання запиту (доручення) про міжнародну правову допомогу. Найбільш розповсюджена помилка слідчих органів внутрішніх справ України полягає в необґрунтованому посиланні в міжнародних дорученнях, що направляються в країни дальнього зарубіжжя, на Мінську конвенцію, членами якої на сьогоднішній день є винятково держави, що входять у СНД.

6. Порушення строків виконання міжнародних доручень, установлених ГСУ МВС України. З прийняттям нового КПК України протягом першого півріччя 2013 року збільшилась кількість міжнародних доручень, виконання яких тривало понад встановлений ст. 558 КПК України строк (1 місяць). Зокрема, у порівнянні з минулим роком збільшення відбулося більше ніж в 3 рази (на 33 доручення) та складає 47 доручень [1].

Незважаючи на вимоги ч. 2 ст. 558 КПК України, якою передбачено місячний термін виконання запитів про надання міжнародної правової допомоги, продовжували мати місце й порушення строків виконання міжнародних запитів. Порушення указаних строків відбувались як через несвоєчасне вжиття заходів щодо їх виконання, так і через помилкову позицію про те, що час перевірки матеріалів виконання прокурором не входить до загального строку виконання запитів.

Законодавством України встановлено місячний строк виконання запитів про надання міжнародної правової допомоги та можливість його продовження у разі виконання складних та значних за обсягом процесуальних дій, що потребують погодження прокурора та дозволу суду.

Крім того, відповідно до листа-орієнтування Генеральної прокуратури України щодо застосування деяких положень статей КПК України, якими врегульовані питання міжнародного співробітництва від 29.12.2011 № 14/2-155, нескладні запити іноземних держав виконуються у 10-денний термін з дати їх надходження до безпосереднього виконавця. Однак, трапляються випадки необґрунтованого та безпідставного затягування строків виконання міжнародних клопотань [1].

Згідно з ч. 3 ст. 558 КПК України, орган досудового розслідування або слідчий передає матеріали виконання запиту прокурору, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, для перевірки повноти і законності проведених слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. Необхідно зазначити, що, незважаючи на зазначені вимоги КПК України слідчими управліннями ГУМВС, УМВС України в областях у порушення вказаної норми матеріали направлялися в ГСУ МВС України без відповідних перевірок прокурором.

7. Процедурні помилки при оформленні доручень про здійснення міждержавного та міжнародного розшуку. Процес оголошення особи в міжнародний (міждержавний) розшук, відповідно до міжнародного та національного законодавства, у кінцевій меті

передбачає здійснення видачі особи, яка затримана на території іншої держави (екстрадиція). Однак, у зв'язку з допущенням порушень умов оголошення в міжнародний (міждержавний) розшук не завжди вдається досягти вказаного кінцевого результату. Так, наприклад, Генеральною прокуратурою України неодноразово направлялися акти реагування за фактами відмови слідчих органів внутрішніх справ України від подальшого запитування видачі розшуканих за кордоном правопорушників, внаслідок чого значна кількість таких осіб незаконно утримувалися під вартою, іноді протягом тривалого часу, чим порушувалися їх конституційні права.

Підставами відмови слідчих ОВС України від направлення клопотання про видачу особи (екстрадицію) різні. Так, одна з таких підстав це оголошення особи в міжнародний (міждержавний) розшук за так званими «неекстрадиційними» злочинами, тобто за злочинами максимальне покарання за вчинення яких передбачає менше 1 року позбавлення волі.

Ще однією причиною вказаних порушень є оголошення в міжнародний (міждержавний) розшук осіб, яким обрано запобіжний захід не пов'язаний з позбавленням волі. Наприклад, усі без винятку міжнародні договори України з питань видачі осіб вказують як рішення, на підставі якого особа може бути взята під варту за кордоном, єдиний процесуальний документ – постанову про взяття під варту (ордер на арешт). Тому постанови українських судів про надання дозволу на затримання з метою приводу особи викликають безліч питань у компетентних органів іноземних держав і є неприйнятними для цілей екстрадиції.

Деякі держави взагалі відмовляються розглядати ухвали про затримання як ордер на арешт, а оцінюють їх як постанови про примусовий привід до суду, що, безумовно, не може бути підставою для тримання особи під вартою з метою екстрадиції (Великобританія, Італія, Молдова, Польща, суди в окремих регіонах Російської Федерації, Франція та інші). Наслідком подачі такого процесуального документа у додатку до запиту є звільнення затриманої особи з-під

варти компетентним органом іноземної держави.

Зрозуміло, що екстрадиція особи в Україну за таких обставин є досить проблематичною і малоімовірною. Тому у разі оголошення особи в міжнародний (міждержавний) слід невідкладно звертатися до суду для обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за її відсутності у судовому засіданні. Відповідну ініціативу повинні проявляти органи досудового слідства негайно після отримання інформації від органів, що здійснюють розшук, інформації про оголошення особи у міжнародний (міждержавний) розшук або повідомлення про затримання особи за кордоном. Правовою підставою для такого рішення є ч. 6 ст. 193 КПК України.

Так, наприклад, станом на 01.07.2013 р. тільки слідчими підрозділами УМВС України в Івано-Франківській та м. Севастополі, особам, які оголошені в міжнародний (міждержавний) розшук, обрано запобіжні заходи, виключно тримання під вартою. В усіх інших слідчих підрозділах більшість осіб оголошено в міжнародний (міждержавний) розшук з ухвалами про дозвіл на затримання з метою приводу. А в 9 випадках розшукуваним особам взагалі обрано запобіжний захід – підписка про невийзд [1].

8. Внесення слідчими ОВС України до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) інформації по кримінальних провадженнях, що надійшли від компетентних органів іноземних держав у порядку перейняття кримінального переслідування, та проваджень які внесені до ЄРДР з помилковим зазначенням про те, що вони віднесені до даної категорії.

Так, відомості про кримінальні провадження, що надійшли до органів внутрішніх справ у порядку кримінального переслідування від компетентних органів іноземних держав відповідно до національного законодавства та положення про порядок ведення ЄРДР, затвердженого Наказом Генерального прокурора України № 69 від 17.08.2012 року, вносяться до ЄРДР з приміткою «у кримінальному провадженні, що надійшло для проведення досудового розслідування з іноземних держав» [4].

АНОТАЦІЯ

У статті на підставі аналізу матеріалів кримінального провадження виявлені типові помилки, порушення вимог законодавства, що допускають слідчі органів внутрішніх справ України при підготовці, оформленні запитів про міжнародну правову допомогу. Окреслено основні причини погіршення стану забезпечення виконання запитів про надання міжнародної правової допомоги компетентних органів іноземних держав.

Установлено, що станом на 15.07.2013 р. у порушення вимог пунктів 2.9.1, 2.9.2, 3.3.4 положення про порядок ведення ЄРДР слідчими ОВС України до ЄРДР внесено недостовірні відомості по 8 провадженням, які не відносяться до категорії тих, що надійшли від компетентних органів іноземних держав у порядку перейняття кримінального переслідування [1]. Причиною вказаного недоліку стало неналежне або неповне внесення слідчими відповідних відомостей до ЄРДР, тобто з помилковим зазначенням інформації про надходження даного провадження з іноземної держави. Наслідком вказаного прорахунку є спотворення офіційної статистики та безконтрольність під час проведення слідчими досудового розслідування по вказаній категорії проваджень.

Таким чином, на підставі аналізу матеріалів кримінальних проваджень можна зробити висновок, що причинами повернення міжнародних запитів (доручень) стали порушення вимог статті 552 КПК України, а саме відсутності додатків з відповідними витягами з КПК та КК України, відсутності обґрунтованого зв'язку між особою, відносно якої необхідно провести процесуальні дії із предметом кримінального провадження, а також відсутності погодження прокурора, який здійснює нагляд за розслідуванням кримінального провадження тощо. А основними причинами погіршення стану забезпечення виконання запитів (доручень) про надання міжнародної правової допомоги компетентних органів іноземних держав стали послаблення контролю за здійсненням міжнародного співробітництва з боку керівництва окремих слідчих управлінь, що призвело до порушень міжнародно-

SUMMARY

In this article the author on the basis of analysis of the materials of the criminal proceedings revealed the typical errors, breaches of the law, that are made by investigators of the Internal Affairs of Ukraine during the preparation, execution of requests for international legal assistance. Identified the main causes of deterioration to ensure the execution of requests for international legal assistance of the competent authorities of foreign states.

го та національного законодавства України, відомчих наказів та вказівок ГСУ МВС України, а також низька виконавська дисципліна співробітників слідчих управлінь, які за своїми функціональними обов'язками відповідають за лінію роботи міжнародного співробітництва та безпосередніх виконавців міжнародних доручень. Тому пропонуємо проводити навчання зі слідчими СУ ГУМВС, УМВС України, які за своїми функційними обов'язками відповідають за міжнародне співробітництво.

Література

1. Аналіз стану здійснення слідчими органів внутрішніх справ України міжнародного співробітництва за перше півріччя 2013 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: локальний сайт ГСУ МВС України (10.0.70.254)
2. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22.01.1993 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/997_009
3. Про захист персональних даних: закон України від 1 черв. 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 34. – Ст. 481.
4. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань: Наказ Генерального прокурора України від 17.08.2012 р. № 69 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/pd.html?_m=publications&t=rec&id=110522